

Lothar S' brev til sine drenge¹⁾

Stockholm den 10. oktober 1943.

Mine kære Drenge!

Vores sidste skriftlige nyheder var jeres brev til Malmø fra 20. april, altså for et halvt år siden; desuden fik jeg jeres lange telegram fra 5. okt., altså efter vores ankomst til Sverige.

Jeg skal nu efter bedste evne skildre begivenhederne for jer:

Torsdag den 30. sept. fik vi tidligt om morgenen oppe på landet en meddelelse, som fik os til i største hast at pakke det mest nødvendige og tage til København, fordi måden vi skulle flygte fra Danmark på endnu var os ukendt. I København erfarede vi hos venner, at vi ikke engang kunne tage det lidt, vi havde pakket, med, fordi vi foreløbig måtte forsøge at komme op til kysten med tog og fordi tog, sporgvogne, biler osv. allerede blev undersøgt af Gestapo og jøder straks blev hevet ud. Vi skulle altså helst ikke vække opsigt på grund af bagage. Vi rejste altså fra København til Kysten i følgende tilstand:

Jeg selv havde ikke andet end en hat, overfrakke, et sæt tøj (og i farten havde jeg taget det ældste på), et par sko, to uldne sæt undertøj, to hverdagsskjorter og to par strømper, som jeg alt sammen havde på samme tid samt seks lommeørklæder. Else havde taget flere bluser og bukser over hinanden og derover to kjoler. Vi havde ca. 1000 danske kroner og 1000 \$. Torsdag aften ankom vi til en lille dansk havneby, blev i et lille skjul på en 5. etage og skulle samme nat sammen med andre flygtninge transporteres i en fiskerbåd med en lille motor over Sundet til Sverige.

Efter mørkets frembrud blev vi kørt til en skov ca. 6 km. væk for at vente på fiskerbåden dér. Da hele området konstant blev gennemført af Gestapo og danske Frikorpsnazister i biler og på cykelpatruljer var vi nødt til at ligge i 2 1/2 time i heftig regn på den våde jord i den bælgravende mørke skov, mest med ansigtet nedad for ikke at blive truffet af projektørlys. Vi var 14 personer, deriblandt flere små børn og måtte ikke engang hviske. Det var en så mørk nat, at vi var nødt til at holde hinanden i hænderne for ikke at blive

væk fra hinanden.

Henimod 11 om natten (Torsdag) viste det sig, at de to fiskere overhovedet ikke kom med båden. Der blev et virvar i mørket og pludselig stod Else og jeg alene, langt fra enhver menneskelig bebyggelse. (Jeg kan hverken nævne navnet på den danske by, heller ikke navnet på nogen af de hjælpsomme personer, da jeg ikke vil bringe de gode mennesker, som hjalp os, i ulykke, hvis dette brev skulle falde i forkerte hænder). En ung mand, lad os kalde ham Karl, mødte os og førte os om natten på sideveje til en bebyggelse ca. 2 1/2 km væk. Han vækkede det første hus, men man kunne trods min udmattelse ikke tage imod os dér, da der allerede i løbet af natten var kommet 8 flygtninge. Altså gik det videre og vi fik ophold i det næste hus hos prægtige mennesker (der allerede var gået i seng) for resten af natten. Hvor meget vi sov, kan I forestille jer. Hele denne gåtur var dobbelt så svær, fordi det på grund af undtagelsestilstanden var strengt forbudt at vise sig på gaden efter mørkets frembrud.

Næste morgen - altså fredag den 1. okt., hentede Karl os som aftalt i en bil og vi kørte mange kilometer uden at blive stoppet til en anden helt lille landsby til forældrene til en af Karls venner, lad os kalde ham Emil. Karl og Emil havde en plan om måske at få os over havet allerede om natten mellem fredag og lørdag, hvilket var helt grotesk og efter min overbevisning havde ca. 3% chance for at lykkes.

Det var ikke længere muligt at komme over vandet med en større fiskerbåd, da tyske patruljebåde pludselig sejlede i langt større antal dag og nat på Sundet med projektørlys, undersøgte alle fartøjer og tog flygtningene til fange eller beskød bådene, altså afslog fiskerne at sejle med flygtninge, selvom de ulykkelige mennesker bød op mod 40.000 for overfarten. Altså var der kun den mulighed selv at ro over og afstanden er ca. 12 km til havs. Men tyskerne havde udstedt en forordning om, at ethvert fartøj, selv den mindste robåd skulle ligge på land - mindst 4 km. fra stranden. Desuden havde hverken Karl eller Emil en båd. De unge fyres plan gik derfor ud på, at "hente" en fremmed robåd, der lå 4 1/2 km væk i et aflåst skur og var bundet fast med en stærk jernkæde og desuden (da der ikke var nogle årer dér) at hente 2 årer på samme måde et andet sted.

Foruden os skulle endnu tre personer tage del i overfarten, nemlig en flygtet dansk betjent, som igennem flere uger var blevet jagtet af tyskerne, da han havde begået større

sabotagehandling, desuden en ung student og hans kone (født i England), som i ugevis havde skjult denne sabotør i København. Karl, Emil, sabotøren og studenten gik altså fredag efter mørkets frembrud over 4 km ind i land og det på strømpefødder. De brugte timevis på turen, fordi de hver femte minut måtte hoppe ned i vejgrøfterne for at undgå modkørende patruljer. De hentede virkelig årerne et sted og et andet sted båden og slæbte den under opbydelsen af alle kræfter 4 km tilbage, hvor de i den mørkeste nat gemte alt på et tredje sted i en gammel tomtstående skovhytte ca. 1/2 km fra stranden.

Vi to og den unge englænder ventede hos Emils forældre time for time. Da klokken blev 2 og de fire unge mennesker stadig ikke var kommet tilbage, frygtede vi, at de var faldet i hænderne på de tyske patruljer, men de var bare ikke blevet færdige med denne frygteligt svære opgave i løbet af 9 nattetimer, morgenen var kommet nær, altså sov de et par timer ude og afrejsen fredag aften måtte udskydes.

I mellemtiden var Else tidlig fredag morgen blevet syg som følge af de fortsatte ophidselser, da de tyske Gestapofolk og de danske frikorpsnazier samtidigt var begyndt at gennemløbe hus for hus på hele Sjællands lange vest- og østkyst.

Lørdag aften efter mørkets frembrud marcherede vi efter en svær afsked med Emils forældre ca. en time til et andet hus, i hvis nærhed båden var gemt. Årerne blev omviklet med klude, gaflerne indsmurt med fedt og dér ventede vi på et aftalt tegn fra to af Karl og Emil opstillede lytteposter, nemlig nogle hjælpsomme 14-årige drenge, som holdt øje med vejene ned til stranden og stranden selv. Det, det kom an på, var at Karl, Emil, studenten og sabotøren fik båden fra skuret ned til stranden lige i det øjeblik, hvor patruljen var gået forbi, ellers havde patruljen jo set båden ligge i vandet. Patruljerne gik hver kun 100 meter frem og tilbage. Først klokken 2 om natten kom tegnet og Emil førte Else, den unge englænderinde og mig med strømper over skoene ca. 20 minutter gennem den bælgravende mørke skov og haver.

Undervejs måtte vi hele tiden smide os ned på jorden med ansigtet nedad i samme øjeblik lyset fra en cykelpatrulje viste sig. Vi havde det utrolige held, at en patrulje med en politihund gik tre meter forbi os - vi havde smidt os på jorden i buskadset - uden at

hunden mærkede os. Endelig gjorde vi holdt i en stor, gammel have med kæmpetræer. Vi måtte lægge os på den af regnen fuldstændig gennemblødte jord, igen med ansigtet nedad, og måtte hverken hviske eller røre os. Emil gik tilbage og hentede båden fra skuret, hvor de andre tre allerede ventede.

Dér lå vi på jorden uden at bevæge os til klokken 3.15 om morgenen, inden havde vi fået piller, nogle mod søsyge og desuden en anden slags piller for at styrke os mest muligt. Båden blev langsomt slæbt ned på stranden og lå først i buskadset til patruljen igen var væk, så stødte tre af folkene båden i vandet, den fjerde hentede os ud af vores skjulested, vi sprang ombord, pladserne var aftalt på forhånd, Else måtte sidde med våde ben på bunden af båden, da hun måtte vade gennem vandet for at komme op i båden på sin plads. Karl og Emil gav os et skub og vi sejlede lydløst ud før posten fandt os på tilbagevejen. Det var en stjerneklar nat og først stille vand. Sabotøren og studenten roede med hver sin åre. Vi havde i alle tre dage været fuldstændig rolige, fordi vi vidste, at et fortsat ophold i Danmark havde betydet den sikre død for os. Jeg selv var til stor overraskelse for de andre den roligste og stoppede ikke et sekund med hele tiden at tænke klart, men 8 minutter efter at vi var sejlet ud - sejladsen varede 3 1/2 time - blev jeg bange, fordi jeg til min rædsel mærkede, at studenten allerede nu begyndte at stønne højt, altså at roningen var for anstrengende for ham. Det viste sig nemlig, at gaffelen på hans side, hvor åren skulle ligge, var for bred, så åren hele tiden gled ud, hvad der var uhyre farligt, fordi åren kunne ryge ud af hånden på ham og gå tabt. Altså skiftede vi pladser. Ingen af os kendte vejen, og der var desuden den fare, at vi den første halve time kunne blive hængende med årene i de fiskenet, der var opstillet over det hele. Vi havde købt et lille kompas, men ingen kunne bruge det. Sabotøren forstod sig lidt "på stjernerne". Ingen måtte tale, begge roere fik efter en time krampe i benene og Else, som lå på bunden over for dem måtte under hele turen massere roernes ben.

Vi spejdede ud i mørket efter tyske patruljebåde, som sejlede uden lys, for ikke at blive opdaget af flygtningene. Vi så lysene fra Sverige ligge foran os og sådan gik én time og endnu en time, og stadig så vi lysene foran os, men de kom ikke nærmere. Efter to timer vidste vi, at vi var nået ind i svensk territorialfarvand - det havde man nemlig fortalt os -, men da vores folk under hele overfarten næsten hele tiden roede på kryds og tværs, for sabotøren var meget stærkere end studenten, altså drejede båden hele tiden, så løj jeg

for de to, idet jeg sagde et forkert klokkeslæt, så de måtte tro, at vi stadig var i dansk territorialfarvand. Efter 2 1/2 time åndede vi lettet op, vi var (i hvert fald efter vores opfattelse) nu helt bestemt i svensk farvand. I kan forestille jer, hvor lykkelige vi var. Begge roere blødte fra håndfladerne, for den meget lille båd var helt overbelastet med 5 mennesker og derfor tung at ro. Men vi var jo på svensk territorium, vi lo hysterisk, vi sang hysterisk for at give roerne takt og mod til den sidste anstrengelse, en lille havn i nærheden af Helsingborg lå oplyst og allerede tæt foran os, da der pludselig kom modvind, vi fik store bølger, roerne var næsten fuldstændig færdige med deres kræfter, en afløsning ved mig og de to kvinder var fuldkommen umulig, fordi båden straks ville være kærtret, og vi brugte oven i de allerede 2 1/2 time yderligere en hel time, kunne på grund af bølgegangen ikke komme ind i selve havnen, men landede ca. 1 km væk tidligt om morgenen kort før kl.7 på svensk grund. Fuldstændig lammede, Else med våde ben, roerne fuldstændig udmattede. Jeg fik alle til at komme til sig selv med et stort glas rom, men ingen af os kunne holde flasken stille, da vores hænder rystede frem og tilbage som i kramper.

Få minutter senere - med den faste svenske jord under fødderne - var vi igen nogenlunde i orden, vi omfavnede og kyssede hinanden og lo og græd. Det var stadig halvmørkt, en cyklist førte os ind til den nærmeste landsby til en lille politistation.

Der tog man imod os som brødre. Betjentene og soldaterne gav os cigaretter, lavede hurtigt kaffe og telefonerede til Helsingborg efter en bil. Strømperne var i tusind stumper, de andre smed deres væk. Jeg gemte mine for engang at sende dem til jer, så I får det bedste billede på, hvordan jeres far betrådte svensk jord.

Hvad de svenske myndigheder har gjort er overhovedet ikke til at beskrive. Alle embedsmændene lykønskede og omfavnede os. Politiet i Helsingborg sendte straks en bil med en politiofficer og nu kommer noget, som ville havde gjort mit hår gråt, hvis jeg stadig havde haft noget: Politiofficeren fortalte mig med beklagelse, at tyskerne i samme nat ikke kun havde fanget flere både med flygtninge eller bare var sejlet ind i dem, men at sådan en båd i sidste øjeblik var blevet indhentet og bordet af en tysk patruljebåd 20 meter uden for den svenske havn, hvor vi var landet uden at det svenske politi havde kunnet gøre noget. På mit målløse spørgsmål om, hvordan det havde været muligt, når

hele de sidste tre kilometer på Sundet allerede var svensk territorium, fortalte han mig, at det desværre var en udbredt misforståelse, for på denne kyststrækning var hele farvandet mellem Danmark og Sverige hverken dansk eller svensk, men internationalt, og det svenske territorium begyndte først ved havnekajen ... Altså var vi stadig sejlet en hel time i farezonen, uden at ane det, og havde leet højt og sunget og skreget i den overbevisning, at vi befandt os i svensk farvand, så at enhver tysk patruljebåd i nattens stilhed havde kunnet høre os på lang afstand ...

Altså i sandhed en dødsensfarlig tur.²⁾

En time senere, altså søndag den 3. oktober, allerede kl. 9 var vi hos politiet i Helsingborg, og jeg ville være nødt til at skrive hundrede fyldte sider for at berette, hvor hjerteligt og åbent politiet, alle myndigheder og den svenske befolkning optrådte. Vi fik alle fem plads på et hotel, selvom byen var overfyldt med flygtninge, og jeg telegraferede straks til jer. Jeg tog de tre andre, altså sabotøren, studenten og englænderen og betalte for dem. De var også uden nogen form for bagage. Sabotøren havde sågar mistet sin støvle undervejs. Mine penge var ved at slippe op, for jeg havde jo allerede før afrejsen belønnet Karl og Emil, der dog først afviste at tage imod noget for deres hjælp, og nu gav jeg også studenten, hans engelske kone og sabotøren 400 kr., fordi de intet havde. Else og den engelske kvinde måtte i seng med det samme, jeg forbandt først de to roere og var så frisk som en 20-årig fodboldspiller. Så begyndte de nødvendige formaliteter hos politiet, forhør, erklæringer, fotos, referencer og forespørgsler, et midlertidigt pas for 14 dage, rejsetilladelse til Malmø og Stockholm og mange andre ting, der tog to hele dage.

Tirsdag den 5. oktober tog vi om aftenen til Malmø, der fik jeg dit telegram. Jeg forsøgte at stille mine tusind dollars som garanti for et lån af 2000 kr. (altså 100 pund) hos Bachrach, hvad han afslog. I mellemtiden havde det nemlig vist sig, at jeg kun kunne sælge mine dollars for halv pris hos bankerne, altså gjorde jeg det ikke, men forsøgte at sælge resten af mine "Grängösberg"³⁾. Det var også kun muligt, hvis pengene kom på en spærret konto, så jeg kun kunne få det udbetalt månedsvis i små portioner. Efter uendeligt besvær lykkedes det mig fra Stockholm telefonisk at få tilladelse til at hæve 1000 kr. á conto. Med denne formue rejste vi torsdag den 7. oktober fra Malmø og ankom fredag morgen i Stockholm, hvor en af mine bekendte (Transit-Film, Stockholm, Kungsgaten

29) sørgede for et værelse på en pension, efter at opholdet i Malmø og den dyre rejse igen havde slugt 150 kr.

En halv time efter ankomsten til Stockholm begyndte jeg allerede "at arbejde". Jeg prøvede på valutakontoret at få det fulde beløb, altså ca. 7.500 kr. Foreløbigt var det umuligt, jeg kan få pengene overført til København, men ikke få dem udbetalt her. Men jeg kan måske få pengene, så snart jeg kan begrunde, hvilket forretningsformål jeg skal bruge pengene til. Så kom formaliteterne med den nye tilmelding her, som altid er forbundet med mange timers ventetid, da der jo er hundredvis af flygtninge her. Sagfører, dr. Z., skal også være her. Så snakkede jeg straks med Wivefilm, men mændene dér spurgte mig, "hvilke forretninger jeg kunne foreslå".

I kan forestille jer, at man er overflødig som forretningsmand, hvis man kommer med tomme hænder, og at der i ethvert firma er en eller anden lille ansat, som er bange for, at denne indtrængende fremmede vil skade hans egen stilling. Her bor en filmand ved navnet D, som Tyskland også for år tilbage har frataget statsborgerskab. Han har et kontor på ét værelse hos firmaet "Transit-film, Kungsgatan 29". Måske kan jeg slå mig sammen med ham for i det mindste at have et eller andet lille holdepunkt, men det slemme er, at jeg ikke kan komme med noget, ingen penge, ingen film, ingen forslag. Heller ikke forretningsmæssigt ved jeg altså noget som helst og dertil kommer den usikre situation: Et fuldstændigt fremmed sprog - vi kender hverken vej eller gade - at køre i taxa kan jeg ikke tillade mig med mine småmønter - når jeg ringer op, bliver jeg ikke forstået på telefoncentralen og må derfor altid først spørge efter en, der kan ringe op for mig - vi går fra den ene restaurant til den anden helt hen til indgangen for at finde den billigste - vi spiser på mindre værtshuse for 1 krone og 50 (altså ca. 1 1/2 Schillinge). Meget brød med tomater og salat. Og så har vi en appetit som aldrig før, trods den slemme situation.

Hvad det betyder at være uden ét eneste stykke bagage, er umuligt at forstå. Vi må fortsat købe de mindste ting som et par soveposer, en børste, en saks, et lille stykke sæbe. Vi kom begge med ét par strømper på fødderne, og jeg har her købt 2 par strømper, Else ét par. Vi har også måtte løbe rundt og vente 1 1/2 dag, fordi alt her er rationeret og vi først kan få de rigtige rationeringsmærker efter 10 dage. Vi kan også kun spise kød et par gange om ugen og under sådanne forhold skal jeg kunne komme med forslag til

forretninger ...

Else er stærkt forkølet og ligger i øjeblikket i sengen. I kan være sikker på én ting: Alene ville jeg aldrig har haft hverken modet eller kræfterne til fortsat at lave alt dette forbandede arbejde, men Else vandrer og går og finder vej og taler en slags svensk til folk, som folk næsten altid forstår eller også ikke forstår.

Jeg sendte i går et langt telegram til BB og til Go og bad begge, om de ikke kunne sende mig nogle film med hver en kopi, som jeg ærligt vil betale, når jeg har solgt dem. Måske hjælper én af dem, måske begge to. Selv i det tilfælde kan kopierne først være her i løbet af nogle måneder og frem til da kan jeg ikke tjene noget.

Alt, ja alt måtte blive tilbage i København, møblerne, tæpper, billeder, sølvet, garderober, alt linned, og alt er bestemt gået tabt. Jeg kan ikke købe nye ting til Else og mig, jeg kan ikke leje en bolig, jeg kan ikke leje et kontor, da jeg ikke har penge til det og i denne stemning og i denne situation skal jeg "gøre forretninger". Fra i dag har jeg som en begyndelse en skrivemaskine, men foreløbig har jeg ikke noget bord, jeg kan skrive på.

Vi er nødt til at flytte fra pensionen, da den er for dyr, og vi kun bor her, men ikke kan spise her. Vi søger et møbleret værelse, hvad der næsten er umuligt på grund af de mange flygtninge. I går var Den store Forsoningsdag⁴). Jeg ville faste, som jeg plejer, men det gik ikke, da jeg selvfølgelig efter de sidste ugers oplevelser blev svimmel midt på dagen. De svenske rabbinere har i øvrigt fritaget flygtningene fra forskrifterne om faste.

Trods alt dette har jeg hverken tabt modet eller forstanden og tænker og spekulerer dag og nat på at komme til at tjene nogle penge. Det sværeste af det hele er, at jeg ikke engang er i stand til at foreslå de svenske filmselskaber noget, som kunne overbevise dem, på en ordentlig måde, fordi jeg er nødt til at tale dansk, men ikke ville forstå deres svar på svensk.

Min adresse er foreløbig "Transit Film, Kungsgatan 29, Stockholm". Telegramadressen er Transitfilm Stockholm, men måske er reglerne for telegrafering sådan, at man også skal skrive gade og nummer med på telegrammet.

Jeg sender en kopi af dette brev til Go og BB.

Og så slut for i dag. Gør jer ikke for store bekymringer på grund af mig, det går nok. Jeg har aldrig ladet nogen i stikken, altså vil man heller ikke lade mig i stikken og forhåbentligt varer det heller ikke mere alt for længe, før vi alle ser hinanden igen sunde og raske.

Vær begge hilset - også M -

Jeres XXX

1. Lothar S skriver på tysk - der er tale om østrigske jøder, der allerede én gang er flygtet - nemlig til Danmark - og nu må flygte videre til Sverige.
2. I originalteksten står: "Also ein wahrhafter "Ritt über den Bodensee"".
3. Vi formoder, at dette er nogle værdipapirer.
4. Den store Forsoningsdag - "Yom Kippur" - jødisk helligdag kort efter det jødiske nytår, hvor religiøse jøder faster.

Om kilden

Lothar S' brev til sine drenge

Lothar S er østrigsk jøde. Han er allerede én gang flygtet til Danmark og må nu igen flygte, denne gang til Sverige. I brevet til sine drenge fortæller han om flugten til Sverige. Fiskerne, som skulle hjælpe Lothar og 13 andre over sundet, dukkede aldrig op, men med held og god hjælp fra de lokale, lykkedes det alligevel Lothar og hans kone at finde plads på en overfart til Sverige.

Kilden er fra kildehæftet "Aktionen mod de danske jøder oktober 1943. Flugten til Sverige" (Systeme 2003). Kilden er gengivet med tilladelse fra Otto Rühl.